

УДК 376-053.2-056.2/.3:37.013.77:37.013.82(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2026.1.20>

Ганна СОКОЛОВА

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, директор навчально-наукового інституту фізичної культури, спорту та спеціальної освіти, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», absokolova@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9913-1814

Ольга ФОРОСТЯН

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», forostan@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6084-2160

Олена НАЧИНОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», nachinov54@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9563-2304

СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сучасні концептуальні підходи до розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні в умовах модернізації національної освітньої політики та впровадження інклюзивного навчання.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення рівного доступу до якісної освіти, створення безбар'єрного освітнього середовища та вдосконалення організації освітнього процесу для дітей з різними освітніми потребами.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування сучасних концептуальних підходів до розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

Методологію дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема аналіз і узагальнення наукової літератури, систематизація теоретичних положень сучасної педагогічної науки, порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку інклюзивної освіти.

У процесі дослідження проаналізовано нормативно-правові засади функціонування інклюзивної освіти, визначено роль компетентнісного підходу, інноваційних педагогічних технологій та системи психолого-педагогічного супроводу у забезпеченні ефективності освітнього процесу.

Наукова новизна дослідження полягає в узагальненні сучасних наукових підходів до розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами, а також у визначенні ключових напрямів удосконалення організації інклюзивного освітнього середовища в умовах сучасних соціально-освітніх трансформацій.

У результаті дослідження встановлено, що ефективний розвиток системи освіти дітей з особливими освітніми потребами передбачає поєднання гуманістичних цінностей, компетентнісного підходу, індивідуалізації навчання та використання інноваційних освітніх технологій. Зроблено висновок, що подальше вдосконалення інклюзивної освіти потребує розвитку системи підготовки педагогічних кадрів, розширення ресурсного забезпечення та посилення між-дисциплінарної взаємодії у сфері психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, освітня система України, інклюзивне освітнє середовище, компетентнісний підхід, психолого-педагогічний супровід, організація освітнього процесу.

Hanna SOKOLOVA, Olga FOROSTIAN, Olena NACHYNOVA. MODERN CONCEPTUAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATION SYSTEM FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN UKRAINE

The article considers modern conceptual approaches to the development of the education system for children with special educational needs in Ukraine in the context of the modernization of the national educational policy and the implementation of inclusive education.

The relevance of the study is due to the need to ensure equal access to quality education, create a barrier-free educational environment and improve the organization of the educational process for children with different educational needs.

The purpose of the work is to theoretically substantiate modern conceptual approaches to the development of the education system for children with special educational needs in Ukraine.

The research methodology consists of general scientific and special methods, in particular, analysis and generalization of scientific literature, systematization of theoretical provisions of modern pedagogical science, comparative analysis of domestic and foreign experience in the development of inclusive education.

In the process of the study, the regulatory and legal foundations of the functioning of inclusive education were analyzed, the role of the competency-based approach, innovative pedagogical technologies and the system of psychological and pedagogical support in ensuring the effectiveness of the educational process was determined.

The scientific novelty of the study lies in the generalization of modern scientific approaches to the development of the education system for children with special educational needs, as well as in identifying key areas for improving the organization of an inclusive educational environment in the context of modern socio-educational transformations.

As a result of the study, it was established that the effective development of the education system for children with special educational needs involves a combination of humanistic values, a competency-based approach, individualization of learning and the use of innovative educational technologies. It was concluded that further improvement of inclusive education requires the development of a system of training pedagogical personnel, expansion of resource provision and strengthening interdisciplinary interaction in the field of psychological and pedagogical support for children with special educational needs.

Key words: *inclusive education, children with special educational needs, educational system of Ukraine, inclusive educational environment, competency-based approach, psychological and pedagogical support, organization of the educational process.*

Постановка проблеми. Розвиток системи освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні є одним із пріоритетних напрямів модернізації національної освітньої політики та забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх здобувачів.

Сучасні соціально-економічні та гуманістичні трансформації суспільства зумовлюють необхідність переосмислення концептуальних засад організації освітнього процесу для цієї категорії дітей. У контексті впровадження інклюзивної освіти особливої актуальності набуває формування ефективної системи підтримки та супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладів загальної середньої освіти. Водночас практика реалізації інклюзивного навчання засвідчує наявність низки організаційних, методичних і кадрових проблем, що потребують наукового осмислення та вдосконалення. Недостатня узгодженість між теоретичними положеннями сучасної педагогічної науки та практикою їх впровадження у діяльність освітніх установ ускладнює забезпечення ефективного освітнього процесу. Це зумовлює необхідність дослідження сучасних концептуальних підходів до розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням міжнародного досвіду та національних освітніх пріоритетів. У зв'язку з цим актуалізується проблема наукового обґрунтування теоретичних і практичних засад удосконалення освітньої системи, спрямованої на повноцінну соціалізацію та всебічний розвиток дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній науково-педагогічній літературі значна увага приділяється проблемі розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами та формуванню кон-

цептуальних засад інклюзивного навчання. Дослідники підкреслюють, що трансформація освітньої системи України відбувається під впливом євроінтеграційних процесів, що передбачають забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх категорій здобувачів освіти [1, с. 12–13]. У наукових працях наголошується на необхідності впровадження інноваційних технологій у практику інклюзивного навчання, які сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу та створенню доступного освітнього середовища [2, с. 105–107].

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що інклюзивне освітнє середовище розглядається як важливий чинник забезпечення повноцінного розвитку та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами [3, с. 6]. Значний внесок у розроблення теоретико-методологічних основ освіти дітей з особливими потребами зробили В. Засенко та Л. Прохоренко, які обґрунтовують доцільність використання компетентнісного підходу як базової методологічної основи розвитку спеціальної та інклюзивної освіти [4]. Науковці наголошують, що компетентнісний підхід спрямований на формування ключових життєвих компетентностей, необхідних для успішної соціалізації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в суспільство [7, с. 204–206].

У працях українських дослідників також розкрито значення інклюзивної культури як важливого соціокультурного чинника впровадження інклюзивної освіти [9, с. 128].

В. Синьов та А. Шевцов підкреслюють важливість розвитку методологічних засад спеціальної освіти та формування цілісної системи наукових знань про навчання і виховання осіб з особливими освітніми потребами [11].

У сучасних публікаціях наголошується на необхідності створення ефективної системи психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими потребами у закладах освіти [7, с. 208]. Дослідники також звертають увагу на важливість використання європейського досвіду розвитку інклюзивної освіти, що передбачає забезпечення доступності освітнього середовища, індивідуалізацію навчання та активну участь сім'ї у освітньому процесі [8, с. 110–112].

У сучасних наукових працях підкреслюється, що інклюзивна освіта є складною багатокомпонентною системою, яка потребує узгодження педагогічних, психологічних і соціальних механізмів підтримки дітей з особливими освітніми потребами [5]. Разом з тим, у науковій літературі відзначається, що практична реалізація інклюзивної освіти в Україні супроводжується низкою труднощів, пов'язаних із недостатнім рівнем підготовки педагогічних кадрів, обмеженістю ресурсного забезпечення та потребою у вдосконаленні методичного супроводу освітнього процесу [2, с. 111–112]. Окремі дослідження також акцентують увагу на впливі сучасних соціальних викликів, зокрема воєнних подій, на функціонування системи освіти осіб з особливими потребами та необхідність адаптації освітніх стратегій до нових умов [4].

У працях сучасних учених наголошується на важливості розроблення нових концептуальних підходів до розвитку інклюзивної освіти, що враховують принципи гуманізації, доступності та рівності освітніх можливостей [10]. Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що окремі аспекти розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, потребує подальшого наукового обґрунтування питання комплексного впровадження сучасних концептуальних підходів до розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні з урахуванням актуальних соціально-освітніх трансформацій, що й зумовлює необхідність проведення даного дослідження.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сучасних концептуальних підходів до розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток системи освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні відбувається в умовах трансформації освітньої політики, що орієнтована на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх громадян. У цьому контексті особливого зна-

чення набуває впровадження інклюзивної моделі навчання, яка передбачає створення безбар'єрного освітнього середовища та врахування індивідуальних освітніх потреб кожної дитини.

Сучасні концептуальні підходи до розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами ґрунтуються на принципах гуманізації, доступності, індивідуалізації навчання та забезпечення ефективного психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу [5]. Важливою передумовою розвитку інклюзивної освіти є формування нормативно-правової бази, яка визначає основні напрями реалізації державної політики у сфері забезпечення прав осіб з особливими освітніми потребами на здобуття освіти.

Важливим стратегічним документом, що визначає напрями розвитку інклюзивної освіти в Україні, є Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти, у якій окреслено пріоритети створення доступного освітнього середовища, удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів та забезпечення ефективного міжвідомчого співробітництва у сфері підтримки осіб з особливими освітніми потребами [6]. Реалізація зазначених напрямів передбачає формування нової освітньої парадигми, у межах якої дитина розглядається як активний суб'єкт освітнього процесу, а освітнє середовище має бути адаптованим до її індивідуальних можливостей та потреб. У сучасній педагогічній науці підкреслюється, що інклюзивна освіта є складною багатокомпонентною системою, яка включає організаційні, педагогічні, психологічні та соціальні складові, спрямовані на забезпечення повноцінного розвитку особистості дитини [11].

Одним із ключових методологічних підходів до розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами є компетентнісний підхід, який орієнтує освітній процес на формування ключових життєвих компетентностей та забезпечення готовності особистості до активної участі у суспільному житті. Дослідники зазначають, що компетентнісний підхід дозволяє поєднати процес засвоєння знань із розвитком практичних умінь, навичок та соціального досвіду, необхідного для ефективної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у соціальне середовище [4]. Важливу роль у реалізації компетентнісного підходу відіграє система психолого-педагогічного супроводу, що передбачає комплексну підтримку дитини в освітньому процесі, спрямовану на подолання труднощів у навчанні та розвитку [7].

У сучасних наукових дослідженнях наголошується, що ефективність інклюзивного навчання значною мірою залежить від рівня сформованості інклюзивної культури в освітньому середовищі. Інклюзивна культура передбачає формування позитивного ставлення до різноманітності, визнання цінності кожної особистості та створення умов для рівноправної участі всіх здобувачів освіти у навчальному процесі [9]. У цьому контексті особливого значення набуває підготовка педагогічних працівників до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, що передбачає формування у них професійних компетентностей, необхідних для організації навчання дітей з різними освітніми потребами. Відповідно, сучасні підходи до підготовки педагогічних кадрів орієнтовані на інтеграцію знань зі спеціальної педагогіки, психології та інклюзивної освіти.

Суттєву роль у розвитку інклюзивної освіти відіграє використання інноваційних педагогічних технологій, які сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу та забезпечують індивідуалізацію навчання. Зокрема, сучасні дослідники підкреслюють значення інтерактивних методів навчання, інформаційно-комунікаційних технологій та адаптивних освітніх програм у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами [2, с. 108–110]. Використання інноваційних технологій дозволяє враховувати індивідуальні особливості розвитку дітей, сприяти активізації їхньої пізнавальної діяльності та формуванню мотивації до навчання.

Важливим напрямом розвитку сучасної системи освіти дітей з особливими освітніми потребами є створення інклюзивного освітнього середовища, яке забезпечує доступність освітніх ресурсів, адаптацію навчальних програм та використання спеціальних педагогічних методик. Дослідники підкреслюють, що інклюзивне освітнє середовище має бути спрямоване на задоволення різноманітних освітніх потреб учнів та створення умов для їхнього повноцінного розвитку [3]. У цьому контексті важливим є забезпечення ефективної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, зокрема педагогами, батьками, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів та представниками соціальних служб.

Особливу увагу сучасні науковці приділяють питанням індивідуалізації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами. Індивідуалізація навчання передбачає розроблення індивідуальних освітніх траєкторій, адаптацію навчальних матеріалів та використання диференційованих методів

навчання відповідно до можливостей і потреб кожної дитини. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності навчання та створює умови для розвитку потенціалу кожного учня. У сучасній педагогічній практиці значного поширення набуває використання індивідуальних програм розвитку, які розробляються командою фахівців з урахуванням результатів комплексної оцінки розвитку дитини.

У науковій літературі також підкреслюється важливість використання міжнародного досвіду розвитку інклюзивної освіти, що дозволяє вдосконалити національну систему освіти та впроваджувати ефективні педагогічні практики. Зокрема, європейські країни приділяють значну увагу забезпеченню доступності освітнього середовища, розвитку системи підтримки дітей з особливими освітніми потребами та підготовці педагогічних кадрів до роботи в умовах інклюзії [8, с. 114–116]. Використання такого досвіду сприяє підвищенню якості освітніх послуг та створенню ефективної системи підтримки здобувачів освіти.

Водночас сучасні соціальні виклики, зокрема наслідки воєнних подій, суттєво впливають на функціонування освітньої системи та потребують адаптації освітніх стратегій до нових умов. Дослідники зазначають, що діти з особливими освітніми потребами є однією з найбільш уразливих категорій населення, які потребують додаткової підтримки у процесі навчання та соціалізації [4]. У зв'язку з цим актуалізується необхідність удосконалення системи психолого-педагогічного супроводу, розвитку дистанційних форм навчання та розширення можливостей використання цифрових освітніх ресурсів.

Таким чином, сучасні концептуальні підходи до розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні базуються на поєднанні гуманістичних цінностей, компетентнісного підходу, інноваційних педагогічних технологій та ефективної системи психолого-педагогічного супроводу. Реалізація цих підходів сприяє створенню інклюзивного освітнього середовища, яке забезпечує рівні можливості для розвитку, навчання та соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

Висновки. Сучасні концептуальні підходи до розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні ґрунтуються на принципах інклюзії, гуманізації освітнього процесу та забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Важливими умовами ефективного функціонування цієї системи є впровадження компетентнісного підходу, створення

інклюзивного освітнього середовища та забезпечення комплексного психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти. Значну роль у модернізації освітнього процесу відіграє використання інноваційних педагогічних технологій, індивідуалізація навчання та підвищення рівня професійної підготовки педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Водно-

час подальший розвиток системи інклюзивної освіти потребує вдосконалення нормативно-правового забезпечення, розширення ресурсної бази та активного використання міжнародного досвіду. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності освітнього процесу та забезпеченню повноцінної соціалізації і розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боряк О. В. Освіта в Україні: євроінтеграційний вектор. Київ, 2023. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi73/0054013.pdf> (дата звернення: 05.03.2026).
2. Волошина О. Ю. Інноваційні технології в інклюзивному освітньому середовищі: контент-аналіз. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2024. № 3 (115). С. 103–114. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.188> (<https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.188>).
3. Галицька О. Інклюзивне освітнє середовище: досвід моєї альма матер. *InclusionandDiversity*. 2024. № 4. С. 5–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.4.1>.
4. Засенко В. В., Прохоренко Л. І. Компетентнісний підхід як теоретико-методологічна основа розбудови освіти дітей з особливими потребами. *Практична психологія в інклюзивному середовищі: матеріали I Всеукраїнської наук. інтернет-конф.*, 21 лют. 2019 р., Переяслав-Хмельницький. Переяслав-Хмельницький, 2019. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715928/> (дата звернення: 05.03.2026).
5. Засенко В. В. Освіта осіб з особливими потребами: проблеми війни і миру. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2024. № 3 (115). С. 20–36. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.182>.
6. Інклюзивна освіта в Україні та світі. EDU Cluster. 2023. URL: <https://www.educluster.com.ua/blog-ua/inkluzivna-osvita/inkluzivna-osvita-v-ukrajini-ta-sviti> (дата звернення: 05.03.2026).
7. Кабінет Міністрів України. Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 роки. Київ, 2019. URL: <https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2019/07/210719-strategiya-inkluziya.pdf> (дата звернення: 05.03.2026).
8. Кобильченко В. В., Омельченко І. М. Теоретичні основи застосування компетентнісного підходу у психолого-педагогічному супроводі школярів з ООП. *Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти*. 2023. № 2. С. 202–212. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739073/1/202-212.pdf>.
9. Кульбіда С. Інклюзивна освіта осіб з особливими освітніми потребами у європейському досвіді. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2024. № 2 (25). С. 108–123.
10. Мартинчук О. В., Миронова С. П., Синьов В. М., Кузава І. Б., Шевцов А. Г., Шульженко Д. І. Інклюзивна культура як соціокультурний чинник успішного впровадження інклюзивної освіти. *Збірник матеріалів*. Львів: Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2022. С. 128.
11. Спеціальна педагогіка і психологія. Сучасний термінологічний словник / уклад. Л. І. Прохоренко, В. В. Засенко. Київ: Генеза, 2024. 272 с.
12. Синьов В. М., Шевцов А. Г. Сучасні питання методології системи наук про спеціальну освіту. *Вища освіта України: теоретичний та науково-практичний часопис*. 2021. URL: [<https://journals.edu.kyiv.ua/index.php/vou/article/view/111>].

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026